

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2023. – С. 107–112
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2023. – pp. 107–112
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2023.57.107-112>
hj.chnu.edu.ua

УДК 94 (477):94+32.019.5

© Ірина Скакальська* (Кременець)

КРЕМЕНЕЦЬКА «ПРОСВІТА» МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ: ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ

У дослідженні авторка розкриває методи публічної історії, які необхідно використовувати для популяризації історії Кременецької «Просвіти» міжвоєнного періоду ХХ ст. Публічна історія надає можливості для пізнання нашого минулого для широкого кола громадян. Кременецька «Просвіта» виникла у 1918 р., але офіційно зареєстрована була у 1920 р. Достатньо швидко товариство створило розгалужену мережу філій по Кременецькому повіту Волинського воєводства. Хати-читальні були в кожному селі, мали свої невеликі бібліотеки та передплачували періодику. Сьогодні, як ніколи під час російсько-української війни, необхідна робота просвітян, особливо серед внутрішньо переміщених осіб (для вивчення української мови, історії України, популяризації української літератури тощо). Досвід просвітян міжвоєнного періоду ХХ ст. має бути корисним для сучасників. Зрозуміло, що не всі зможуть читати і вивчати академічну історію, але у пригоді стане публічна історія. Історичне знання не завжди має дотримуватися академічної форми викладу, важливо лише, аби не було фальсифікацій.

Ключові слова: товариство «Просвіта», українське шкільництво, культура, публічна історія, міжвоєнний період.

Iryna Skakalska (Kremenets)

KREMENETS «PROSVITA» OF THE INTERWAR PERIOD: PUBLIC HISTORY

Abstract. In the research the author reveals the methods of public history that must be used to popularize the history of Kremenets «Prosvita» of the interwar period of the 20th century. Public history provides opportunities to learn about our past for a wide range of citizens.

Among the latest scientific works, in which the activities of «Prosvita» are covered with varying degrees of completeness, it is necessary to name the researches of I. Zuliak, Yu. Kramar, L. Strilchuk, M. Kucherepa, and others.

The purpose of the publication is to consider the activities of Kremenets «Prosvita» with Public History, which allows not only to gain a deeper understanding of historical processes, but also to promote the achievements of the society in the present.

Kremenets «Prosvita» was founded in 1918, but was officially registered in 1920, ceased its activity in 1932, after being closed by Polish authorities. Quite quickly, the company created an extensive network of branches in Kremenets district. There were reading houses in every village, they had their own small libraries and subscribed to periodicals. Today, more than ever during the Russian-Ukrainian war; the work of enlightened people is needed, especially among internally displaced persons (for learning the Ukrainian language, Ukrainian history, popularizing Ukrainian literature, etc.). The experience of enlightened people of the interwar period of the 20th century should be useful for contemporaries. It is clear that not everyone will be able to read and study academic history, but Public History will come in handy. Historical knowledge does not always have to adhere to the academic form of presentation, just so

* д.і.н., професор, завідувач кафедри історії та методики навчання, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

Doctor of History, Head of Department of History and Teaching Methods, Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy.

orcid.org/0000-0001-8705-7971

e-mail: irunas@ukr.net

that there are no falsifications. Public History will help to get a modern idea of how enlightened people worked in Kremenets in the interwar period.

On the basis of the analysis of the numeral facts of the activities of enlightened people, it can be stated that «Prosvita» society had a significant impact on the development of national culture, education, and literature in Volyn. Among the famous educators of Kremenets district, it is necessary to promote the activities of B. Kozubskyi, S. Zhuk, M. Cherkavskyi, A. Zhyvotko, and others.

Thus, highlighting the organization of the work of Kremenets «Prosvita» in the public space with the involvement of professional historians and representatives from outside the academic history is an important step for the popularization of the association.

Keywords: «Prosvita» society, Ukrainian schooling, culture, Public History, interwar period.

Сьогодні, як ніколи під час російсько-української війни, особливо коли ворожа пропаганда та інформаційні атаки не припиняються, необхідна робота просвітян. Вони можуть організувати серед внутрішньо переміщених осіб вивчення української мови, історії України, популяризацію української літератури, проведення тематичних екскурсій/квестів тощо. Досвід просвітян міжвоєнного періоду ХХ ст. має бути корисним та повчальним для сучасників. Зрозуміло, що не всі зможуть читати і вивчати академічну історію, але у пригоді стане Public History. Історичне знання не завжди має дотримуватися академічної форми викладу, важливо лише, аби не було фальсифікацій. Публічна історія допоможе отримати сучасні уявлення про те, як працювали просвітяни на Кременеччині у міжвоєнний період ХХ ст. У цьому полягає актуальність дослідження.

Серед останніх наукових робіт, в яких з тією чи іншою повнотою висвітлюється просвітянська робота на території Західної Волині, є публікація М. Кучерепи «Просвіти і Просвітянські хати – українські національні культурні осередки Волині у міжвоєнний період»¹, також Л. Стрільчук «Волинська «Просвіта» у міжвоєнний період: становлення, діяльність, заборона»², І. Зуляка «Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939)»³. Також є низка публікацій, присвячених публічній історії. Зокрема, книга Ліз Шевченко «Публічна історія в епоху пост-правди: боротьба із запереченням через рухи пам'яті» написана доступною для широкого загалу неакадемічною мовою, яка, за задумом автора, сподобається студентам, викладачам або тим громадянам, які цікавляться публічною історією, музеями, художніми виставками⁴.

Метою публікації є розгляд діяльності Кременецької «Просвіти» в контексті Public History, що дозволяє не тільки глибше зрозуміти історичні процеси, але й пропагувати здобутки товариства у сьогоденні.

Публічні історики можуть виступати у ролі історичних консультантів, музейних працівників, архівістів, усних істориків, менеджерів культурних ресурсів, кураторів історичних проєктів, продюсерів фільмів і медіа, історичних інтерпретаторів, фахівців зі збереження історичних пам'яток, радників з питань політики, місцевих істориків та громадських активістів. В усіх є спільний інтерес і прагнення зробити історію актуальною та корисною в суспільній сфері. Public History покликана популяризувати всіма доступними методами історичні наративи, зокрема роль Кременецької «Просвіти» у міжвоєнний період ХХ ст. У теперішній час є запит на історію України серед вітчизняного і світового читача. Такий інтерес виник внаслідок війни та геноциду, який здійснюють росіяни проти українців. Публічна історія здатна популяризувати наше минуле, використовуючи історичні методи за межами традиційної академічної сфери історії. Історики, які працюють у площині публічної історії, використовують свою підготовку для задоволення потреб громади у певній інформації чи знаннях. Саме аудиторія диференціює творчість історика та виставляє йому запити. Його аудиторія може бути клієнтом, державним агентством або туристом⁵. Важливо у публічній історії, як застерігає Л. Чекаленко, позбутися такої крайності, як довільне трактування минулого⁶. Історик має йти до публіки та розповідати про минуле доступним чином, але це не мають робити політичні діячі, бо там, де є політики, з'являються конфлікти. Пропагуючи працю просвітян, варто відзначити, що вони працювали здебільшого безоплатно, як сучасні волонтери, а кошти, що заробляло товариство за рахунок оргвнесків та продажу квитків на вистави чи музичні вечори, віддавали за оренду приміщень та на передплату періодичних видань для читалень.

Public History дозволяє розповідати широкому суспільству історію, використовуючи й інтерактивні методи, які передбачають взаємодію між лектором та слухачами або між собою. Як зазначає доктор Т. Каувін, з Public History ми можемо зробити історію живою, інтерактивною. Тобто емоційне відтворення подій краще сприймається суспільством. Це в свою чергу розширює спектр

можливостей для історії та істориків⁷. У цьому контексті необхідно відтворювати історичне минуле, спілкуючись із слухачами.

Історики у сфері публічної історії вивчають уже існуючі репрезентації історичного минулого в публічному просторі, навколо яких вибудовуються образи минулого в культурі і мистецтві (наприклад, опері, театральних постановках, кінематографії, музиці, живописі, масовій літературі або комп'ютерних іграх), традиційних святах і знакових історичних подіях тощо.

Одним з інструментів публічної історії є організація лекцій, презентацій та дискусійних панелей на історичну тематику, які дозволять експертам та історикам розповісти суспільству про минулі події, їх контекст та наслідки. Публічна лекція може відбуватися в університетах, музеях, бібліотеках тощо, наприклад, на тему «Діяльність товариства «Просвіта» у 20-30-х рр. XX ст. на Кременеччині».

Лекція, як риба, повинна мати структуру – голову, тулуб і хвіст. Тобто вступна частина має розкрити історичний контекст міжвоєнного періоду на території Кременецького повіту, щоб усі зрозуміли, в яких умовах працювали «Просвіти». При цьому підкреслити, що на території Західної Волині були легалізовані товариства «Просвіти» в Луцьку, Рівному, Кременці, Дубно, Володимирі, Острозі, Здолбунові⁸. Для того, щоб зацікавити слухачів, можна використовувати проблемні питання. Наприклад, чи вистачало кадрів для просвітянської роботи і хто її виконував? Ініціаторами просвітянської діяльності були інструктори товариства. Інструктори були призначені для організації та керівництва просвітницькою роботою в повіті. Вони налагоджували співпрацю між повітовим товариством та читальнями, виконували важливі функції контролю та підтримки. Їхні завдання включали інформування керівництва повітової організації «Просвіта» про стан українського життя на території села, настрої населення та їхні культурні побажання. Крім того, інструктори мали забезпечувати виконання всіх вказівок та директив провідних органів «Просвіти». Інструктори викладали свої спостереження та думки у звітах та публікаціях у друкованих засобах масової інформації. Основною метою їхньої роботи було поширення ідей «Просвіти» серед українського населення, підтримка активної культурної діяльності земляків та боротьба за використання рідної мови⁹. Посади інструкторів займала українська інтелігенція, яка самовіддано служила своєму народові. Одним із найпотужніших організаторів просвітянської праці в Кременецькому повіті був Семен Жук, який розпочинав громадську діяльність на Волині як інструктор «Просвіти»¹⁰.

Основна частина лекції передбачає наведення цікавих фактів з діяльності товариства, аналіз його здобутків, перерахунок перешкод, яких зазнавало товариство у своїй праці, та причин його заборони. У підсумках лектор підкреслює, що просвітяни мали значний вплив на культурне життя Кременеччини, підтримували пластунський рух молоді та були активними учасниками українізації православної церкви на Волині.

Public History – це підхід до вивчення історії, який активно використовується для пропагування історії серед широкої громадськості. Використання засобів Public History дозволяє зробити історію доступною, зрозумілою і цікавою для людей, особливо для молодого покоління українців, застосовуючи різноманітні комунікаційні та візуальні методи. Для молоді важливо дізнатися, що одним з успішних проєктів лідерів «Просвіти» Кременеччини був молодіжний рух. Просвітяни віддавали перевагу духовному розвитку та вихованню молодого покоління. Так, у 1923 році при товаристві був створений літературно-спортивний гурток для юнацтва¹¹. Просвітяни прагнули прищепити молоді любов до рідної мови, культури, звичаїв і традицій, а також здійснювати фізичну підготовку.

Для того, щоб боротися проти ворога, відстоювати свої інтереси, українцям потрібна єдність. Це розуміла й просвітянська еліта Кременеччини міжвоєнного періоду. Тому вони розширили співпрацю з галицькими осередками товариства. Важливим кроком Кременецької «Просвіти» був вступ у члени Львівського товариства¹². Галицькі просвітяни ділились досвідом із волинянами, допомагали книгами, надавали юридичні консультації та до певної міри захищали від адміністративної сваволі польської влади.

На Західну Волинь часто приїжджали представники «Просвіти» зі Львова. Так, 24 серпня 1923 р. Голова Львівської «Просвіти» професор М. Галушинський та доктор І. Крип'якевич відвідали Кременеччину. Зацитуємо опис приїзду письменником У. Самчуком: «...великий будитель простого народу, незабутній М. Галушинський приїжджав до нашого закинутого Кременця, і там цілими годинами терпляче, спокійно і переконливо оповідав нам про те, як треба вести просвіту у село, під селянську стріху, до душі і розуму нашої людини»¹³.

Випуск журналів, книг, статей в інтернет-виданнях, публікації у соцмережах є сьогодні ефективними засобами Public History. Вони допомагають донести історичні події, ілюструючи їх зображеннями, розповідями та аналізом. Ці засоби можуть бути спрямовані на різні аудиторії. Свого часу Кременецька просвітянська еліта здійснила одну з небагатьох спроб на Західній Волині випустити періодичне видання. Просвітяни запланували видати альманах під назвою «Віра», який об'єднав би літературу та громадське життя краю. Після вирішення організаційних та фінансових питань, у травні 1923 року альманах був надрукований. Журнал був цікавим за своїм змістом, включаючи збірку поезій, спогади про козацьке повстання, описи козацьких могил під Берестечком, а також тяжке становище української інтелігенції того часу та її актуальні проблеми. На перших сторінках був надрукований вірш П. Марченка «Бандит» (про громадянську війну в Україні), а також твори А. Животка «Самостійність» та Н. Кибалюка «Меланхолійно ніжним тоном». Автор під криптонімом Д. О. написав статтю «Берімося до самопомочі», в якій розповідає про складне матеріальне й моральне становище української інтелігенції та пропонує обговорити питання створення професійної спілки української трудової інтелігенції на Волині¹⁴. Проте напередодні виходу альманаху поліція конфіскувала вже видрукувані примірники та розкидала весь набір. Після цієї невдачі вся видавнича діяльність Кременецької «Просвіти» майже припинилась¹⁵. Це був сумний досвід видавничої справи і прикладом того, що польська адміністрація боялася активізації просвітянської праці. Крім того, влада практикувала виселення за межі Кременецького повіту особливо активних просвітян, осіб, які мали досвід революційної діяльності. У серпні 1922 р. вислали з Кременеччини ряд активних діячів, а поміж них і Аркадія Животка, котрий працював у Кременецькій «Просвіті», організував дитячий садок, був активним учасником культурно-освітніх заходів¹⁶.

Сьогодні суспільство діджиталізоване, тому важливо в інформаційному просторі подавати український контент на історичну тематику. Цікавим прикладом є робота історичної лабораторії Сіднейського технологічного університету (UTS HistoryLab). Це – місце, де історики та заклади культури можуть експериментувати з методами використання цифрових технологій для аналізу й викладення історій про минуле¹⁷. Інструменти публічної історії є одним із найважливіших ресурсів «м'якої сили» у суспільстві. Просвітницька праця для внутрішньо переміщених осіб особливо необхідна, щоб кожен знав історію своєї країни. Свого часу на себе таку місію брала «Просвіта». Зокрема, показовою є Кременецька «Просвіта», яка постійно налагоджувала співпрацю з іншими просвітянськими осередками Волині та Галичини (минаючи «сокальський кордон»).

На основі аналізу чисельних фактів діяльності просвітян можна стверджувати, що товариство «Просвіта» мало значний вплив на розвиток національної культури, освіти, літератури на Волині. Із відомих просвітян Кременецького повіту необхідно пропагувати діяльність Б. Козубзького, С. Жука, М. Черкавського, А. Животка та ін.

Праця просвітян є патріотичною та консолідуючою. При всій величезній кількості різноманітних друкованих матеріалів про визначного українця Тараса Шевченка стаття просвітянина С. Жука «Шевченко – поет національного відродження» показує, наскільки Великий Кобзар мав і має безмежний вплив на українців, що саме у його творах можна черпати ідеї для творення національної держави тощо. Посилаючись на поезії Кобзаря, С. Жук пише, що без власної хати надія на свою волю і правду не може здійснитись¹⁸. Далі автор наголошує, що своєю творчістю Шевченко заклав основи нашого державно-національного будівництва, вказав ті шляхи, якими мусить простувати народ український, здійснюючи власну мету, – здобуття незалежності, що сьогодні особливо є актуальною. Для просвітян Т. Шевченко є тим ідеалом, який показав усім своїм життям, як треба жити й працювати на користь рідного народу. Шевченко приніс українцям почуття власної сили, своєї національної повноцінності¹⁹. Зазначені міркування є актуальними в наш час. Public History може використовувати цитати з міжвоєнного видання у своєму контенті. Роберт Траба, зокрема, зауважує, що публічна історія – це «репрезентація минулого в сучасному», яка, на відміну від традиційної історіографії, «спрямована на сучасність, а не на минуле»²⁰.

Отже, осмислення організації роботи Кременецької «Просвіти» в публічному просторі із залученням професійних істориків та представників з-поза меж академічної історії є важливим кроком для популяризації товариства. Діяльність публічних істориків має велике значення для консолідації соціуму, іміджу держави на міжнародній арені. Проте найголовніше те, що кожен українець має знати власну історію, життєпис відомих діячів, пам'ятати знаменні дати історичного календаря.

Інформованість громадян про історію своєї країни є важливою складовою формування патріотичного настрою і збереження національної ідентичності. У сучасних умовах, коли інформаційний простір наповнений пропагандою ворога, українські історики мають активно займатися популяризацією нашого минулого. Одним з основних інструментів публічної історії є використання медіа. Історики повинні розміщувати блоги та публікації в соціальних мережах, брати участь у телевізійних і радіопередачах, створювати історичні документальні фільми та відеоконтент. Це сприятиме передавати історичні факти, події у зрозумілий спосіб для широкої публіки. Крім того, історики мають активно співпрацювати з освітніми установами, музеями, архівами та іншими інституціями культури для створення інтерактивних виставок, екскурсій, лекцій та проведення історичних заходів. Це дозволить залучити більше громадян до вивчення історії та зробити цей процес цікавим і захоплюючим. Окрім того, важливо розвивати у громадян критичне мислення, навчати їх аналізувати історичні джерела, розрізняти факти від міфів та маніпуляцій. Це допоможе запобігти поширенню дезінформації та маніпуляційної історіографії.

¹ М. Кучерепа, *Просвіти і Просвітянські хати – українські національні культурні осередки Волині у міжвоєнний період* [Prosvids and Prosvidyanski houses – Ukrainian national cultural centers in Volyn in the interwar period], in «Літопис Волині», №19, 2018, с. 96-104.

² Л. Стрільчук, *Волинська «Просвіта» у міжвоєнний період: становлення, діяльність, заборона* [Volyn «Prosvidta» in the interwar period: formation, activity, ban], in Товариство «Просвіта»: в обороні української ідентичності, духовності та культури (до 150-літнього ювілею), Львів, 2019, с. 210-227.

³ І. Зуляк, *Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939)* [Activities of «Prosvidta» in Western Ukraine in the interwar period (1919-1939)], Тернопіль, 2005, 946 с.

⁴ L. Ševcenko, *Public History for a Post-Truth Era: Fighting Denial through Memory Movements*, New York, Routledge, 2022, 314 p.

⁵ E. Stanios-Korycka, «Zagospodarowywanie przeszłości» w kulturze ponowoczesnej. Historia w kulturze ponowoczesnej. Koncepcje – metody – perspektywy badawcze [«Development of the past» in postmodern culture. History in postmodern culture. Concepts – methods – research perspectives], Kraków, 2017, 268 s.

⁶ Л.Д. Чекаленко, *Публічна історія: виклики XXI століття* [Public History: challenges of the 21st century], Київ, Видавничий дім «АртЕк», 2021, с. 8.

⁷ *Познайомтеся з UL Lafayette доктором Томасом Каувіном* [Meet UL Lafayette Dr. Thomas Cauvin], URL: <http://surl.li/bpzjs>

⁸ М.Б. Філіпович, *Луцька «Просвіта». 1918-1935 рр.* [Lutsk «Prosvidta». 1918-1935], Луцьк, Вежа, 2007, с. 35.

⁹ Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 348 Товариство «Просвіта». 1920-1936 рр., оп. 2, *спр. 37 Кременецький союз кооператорів*, арк. 43.

¹⁰ І. Скакальська, Життєпис Семена Жука: PUBLIC HISTORY [Biography of Semen Zhuk: PUBLIC HISTORY], in «Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки», Острог, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023, вип. 34, с. 54-59.

¹¹ ДАТО, ф. 348 Товариство «Просвіта». 1920-1936 рр., оп. 1, *спр. 24 Журнал протоколів засідань повітового товариства «Просвіта» за 1923 р.*, арк. 11.

¹² ДАТО, ф. 348 Товариство «Просвіта». 1920-1936 рр., оп. 1, *спр. 12 Звіт за роботу за січень 1921 р.*, арк. 12.

¹³ У. Самчук, *На білому коні* [On a white horse], in «Дзвін», 1993, №2-3, с. 30.

¹⁴ А. Животко, *Альманах «Віра»* [Almanac «Faith»], in «Літопис Волині», №15, 1988, с. 135.

¹⁵ Б. Савчук, *Волинська «Просвіта»* [Volyn «Prosvidta»], Рівне, «Ліста», 1996, с. 63.

¹⁶ Р. Давидюк, *«Весь сенс нашого перебування за кордоном – у праці для України»: наддніпрянська еміграція у Східній Галичині та Західній Волині* [«The whole meaning of our stay abroad is in work for Ukraine»: trans-Dnieper emigration in Eastern Galicia and Western Volyn], in «Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі», Харків, 2017, с. 26.

¹⁷ Т. Орлова, *Публічна історія як складова «м'якої сили» у сучасному суспільстві: з досвіду Австралії* [Public history as a component of «soft power» in modern society: from the Australian experience], in «Український історичний журнал», 2021, Ч. 5, с. 170.

¹⁸ С. Жук, *Шевченко – поет національного відродження* [Shevchenko is a poet of national revival], in «Тобі, Тарасе!», Кременець, 1923, с. 14.

¹⁹ С. Жук, *Шевченко – поет національного відродження*, с. 18.

²⁰ *Klio na wolności. Historiografia dziejów najnowszych w Polsce po 1989 r.* [Clio is on the Loose. Historiography of recent history in Poland after 1989], Lublin, 2016, 391 s.

References

1. L.D. Chekalenko, Publichna istoriia: vyklyky XXI stolittia [Public History: challenges of the 21st century], Kyiv, Vydavnychiy dim «ArtEk», 2021, 272 s.
2. DATO (Derzhavnyi arkhiv Ternopil'skoi oblasti), f. 348 Tovarystvo «Prosvita». 1920-1936 rr., op. 1, spr. 12 Zvit za robotu za sichen 1921 r., 12 ark.
3. DATO, f. 348 Tovarystvo «Prosvita». 1920-1936 rr., op. 1, spr. 24 Zhurnal protokoliv zasidan povitovoho tovarystva «Prosvita» za 1923 r., 11 ark.
4. DATO, f. 348 Tovarystvo «Prosvita». 1920-1936 rr., op. 2, spr. 37 Kremenetskyi soiuz kooperativ, 43 ark.
5. R. Davydiuk, «Ves sens nashoho perebuvannia za kordonom – u pratsi dlia Ukrainy»: naddnyprianska emihratsiia u Skhidnii Halychyni ta Zakhidnii Volyni» [«The whole meaning of our stay abroad is in work for Ukraine»: trans-Dnieper emigration in Eastern Galicia and Western Volyn»], in «Proekt «Ukraina». Halychyna ta Volyn u skladi mizhvoiennoi Polshchi», Kharkiv, 2017, 26 s.
6. M.B. Filipovych, Lutska «Prosvita». 1918-1935 rr. [Lutsk «Prosvita». 1918-1935], Lutsk, Vezha, 2007, 240 s.
7. Klio na wolności. Historiografia dziejów najnowszych w Polsce po 1989 r. [Clio is on the Loose. Historiography of recent history in Poland after 1989], Lublin, 2016, 391 s.
8. M. Kucherepa, Prosvity i Prosvityanski khaty – ukrainski natsionalni kulturni osередky Volyni u mizhvoiennyi period [Prosvits and Prosvityanski houses – Ukrainian national cultural centers in Volyn in the interwar period], in «Litopys Volyni», №19, 2018, s. 96-104.
9. T. Orlova, Publichna istoriia yak skladova «miakoi syly» u suchasnomu suspilstvi: z dosvidu Avstralii [Public history as a component of «soft power» in modern society: from the Australian experience], in «Ukrainskyi istorychnyi zhurnal», 2021, Ch. 5, s. 165-174.
10. Poznaiomtesia z UL Lafayette doktorom Tomasom Kauvinom [Meet UL Lafayette Dr. Thomas Cauvin], URL: <http://surl.li/bpzjs>
11. U. Samchuk, Na bilomu koni [On a white horse], in «Dzvin», 1993, №2-3, 30 s.
12. B. Savchuk, Volynska «Prosvita» [Volyn «Prosvita»], Rivne, «Lista», 1996, 63 s.
13. L. Ševcenko, Public History for a Post-Truth Era: Fighting Denial through Memory Movements, New York, Routledge, 2022, 314 p.
14. I. Skakalska, Zhyttiepys Semena Zhuka: PUBLIC HISTORY [Biography of Semen Zhuk: PUBLIC HISTORY], in «Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Istorychni nauky», Ostroh, Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», 2023, vyp. 34, s. 54-59.
15. E. Stanios-Korycka, «Zagospodarowywanie przeszłości» w kulturze ponowoczesnej. Historia w kulturze ponowoczesnej. Koncepcje – metody – perspektywy badawcze [«Development of the past» in postmodern culture. History in postmodern culture. Concepts – methods – research perspectives], Kraków, 2017, 268 s.
16. L. Strilchuk, Volynska «Prosvita» u mizhvoiennyi period: stanovlennia, diialnist, zaborona [Volyn «Prosvita» in the interwar period: formation, activity, ban], in Tovarystvo «Prosvita»: v oboroni ukrainskoi identychnosti, dukhovnosti ta kultury (do 150-litnoho yuvileiu), Lviv, 2019, s. 210-227.
17. S. Zhuk, Shevchenko – poet natsionalnoho vidrozhennia [Shevchenko is a poet of national revival], in «Tobi, Tarase!», Kremenets, 1923, 14 s.
18. A. Zhyvotko, Almanakh «Vira» [Almanac «Faith»], in «Litopys Volyni», №15, 1988, s. 134-135.
19. I. Zuliak, Diialnist «Prosvity» u Zakhidnii Ukraini v mizhvoiennyi period (1919-1939) [Activities of «Prosvita» in Western Ukraine in the interwar period (1919-1939)], Ternopil, 2005, 946 s.